

Konzumerismus v náboženské a sekulární perspektivě

Olga Nešporová

Institut pro studium evropských transformací (ISET) na Londýnské metropolitní univerzitě uspořádal ve dnech 20. až 22. dubna 2006 interdisciplinární konferenci nazvanou *Countering Consumerism: Religious and Secular Responses* tematicky spojující dvě oblasti, spiritualitu a konzumní způsob života. Spotřební životní styl pozdně moderní společnosti, respektive jeho (namnoze implicitní) ideologie totiž vyvolávají různorodé reakce – pozitivní, negativní, rétorické, ideologické i ty skutečně žité – jak mezi stoupenci různých náboženství, tak v sekulárním prostředí západní Evropy. Účastníky byli především antropologové, ekonomové, filozofové, geografové, historici, kulturologové, politologové, religionisté a sociologové. Většina delegátů pocházela z Velké Británie, zastoupeny však byly i další západní země, např. Austrálie a Spojené státy americké, ze střední Evropy se účastnili delegáti z České republiky, Slovenska a Maďarska.

Propojení náboženství či spirituality a konzumerismu přineslo množství podnětných příspěvků, které zkoumanou problematiku nahlížely ze dvou základních perspektiv. Buď se věnovaly náboženství jako možnému způsobu obrany proti kultuře konzumerismu či nastolení alternativních forem hédonismu, nebo naopak upozorňovaly na náboženský trh a spirituální konzumerismus v sekularizovaných společnostech. Ústředním cílem konference bylo vytvořit fórum diskutující o alternativním hédonismu a objasnit, v jaké míře se v moderních společnostech objevuje negování konzumerismu a podpora udržitelného rozvoje a zda se může stát základem intelektuální a spirituální solidarity.

Příspěvky byly věnovány následujícím tématům: západní spotřební styl života, puritánská etika a nárůst sekulární kultury; motivace pro ekologickou/zelenou a etickou spotřebu a její dlouhodobé dopady; spirituální dimenze současných forem kritiky konzumu; zábava a tzv. dobrý život (*good life*); konzumerismus, hédonismus a trvale udržitelný rozvoj. Bylo též diskutováno, do jaké míry může antikonzumerismus hrát roli mezi různými náboženstvími a mezi sekulární a náboženskou společností.

Během konference zaznělo z úst předních britských specialistů na oblast konzumerismu nebo náboženství devět plenárních přednášek. Úvodní přednášku pronesla kulturoložka Elizabeth Wilson, která se snažila zpo-

chybnit zjednodušující tvrzení, že sekularizace a konzumerismus spolu úzce souvisí a snažila se ukázat, že ateista nemusí být nutně stoupencem konzumního způsobu života, ale může žít bohatým duchovním životem. Zmínila se o hnutí na ochranu životního prostředí jako náležité odpovědi na konzumerismus kapitalistického světa, přičemž toto hnutí charakterizovala spíše jako politické, nikoliv náboženské, a označila je za sekulární etiku. Jeho sílu spatřovala v možnosti propojení různých skupin lidí, přičemž zároveň zdůraznila, že náboženství takovým pojátkem dnes být nemůže, neboť moderní verze světových náboženství jsou podle jejího mínění příliš individualistické a rovněž zde představuje problém výlučnost, kterou si nárokuje především monoteistická náboženství.

Následující příspěvek Tima Jacksona a Miriam Pepper interpretoval konzumerismus jako moderní formu teodiceje, upozadující význam zla a smrti prostřednictvím participace na (materiální) spotřebě. Na základě teorií sociologů a antropologů, kteří spojovali konzumerismus nebo materiální zboží s utvářením nových významů a identit v sociálním světě (McCracken, Belk, Campbell, Douglas), formulovali hypotézu, že konzumní společnost slouží jako druh sekulární teodiceje. Jejich funkcionalistický přístup ovšem byl v diskuzi kritizován jako příliš široký, mimo jiné předním odborníkem ve studiích konzumerismu, sociologem Colinem Campbellem, který měl přednášku s provokativním názvem „Co je špatného na konzumerismu?“ následující dopoledne.

Campbell upozornil na skutečnost, že v akademických kruzích a médiích je spotřební způsob života často vnímán jako škodlivý pro kulturu a duchovní zdraví jedince i komunity, a současně destruuující životní prostředí. Pokusil se blíže rozebrat čtyři základní rozšířené kritiky konzumerismu a ukázat, že se zakládají více na předsudcích než na podrobných analýzách reality. Zpochybnil tak oprávnění utvářet kvalitativní rozdíl mezi potřebami a chtěním, negativní hodnocení materialismu, rozdílné hodnocení návykovosti k získávání nového podle druhu této orientace. Poukázal také na vývoj spirituálního trhu jako jedné z významných aktuálních forem konzumerismu.

Čtyři další plenární přednášky pojímaly vztah konkrétních náboženství ke konzumerismu. Pozvaní přednášející byli většinou stoupenci daných náboženství. Jejich společným východiskem byla snaha představit konzumerismus v negativním světle a naopak koncepcí vlastního náboženství ve vztahu k němu tak, aby bylo zřejmé, že konzumerismus je věřícími odmítán a naopak jsou v nich podporovány myšlenky a postoje pro ochranu životního prostředí a nespotební způsob života. Tato angažovaná stanoviska se stala základem pro diskuzi nad otázkou, zda může náboženství skutečně přinést alternativní způsob života pro široké vrstvy současné spo-

lečnosti. Například Tim Cooper představil křesťanskou perspektivu a poukázal na existenci křesťansko-ekologických organizací, které bojují za trvale udržitelný rozvoj pomocí odlišné nebo vědomě redukované spotřeby. Křesťanská stanoviska vyzdvihl též anglikánský biskup Graham Cray, který se ovšem snažil představit vztah křesťanství a konzumerismu současně společností nejen ze svých náboženských pozic, ale i z hlediska sociologie. Upozornil například na jevy jako je sílící individualismus, subjektivismus a posun identit od směřování k lepším zítřkům k aktuálnímu zaměření na přítomnost v současné společnosti; zmínil též funkci konzumerismu jako svého druhu náboženství. Jako řešení nabídl, příznačně své pozici, praktikování křesťanského způsobu života.

Islámský přístup ke konzumerismu představil spisovatel a kritik Ziauddin Sardar. Vycházel přitom nejvíce z Koránu a uváděl příklady v tradici (*sunna*) vyvinutých zákonů působících ve prospěch ochrany životního prostředí (nařízení proti plýtvání, charita atd.). Naznačil i odvážnou myšlenku, že konzumerismus v dnešních muslimských společnostech nahrazuje umění, které se dříve mohutně rozvíjelo. Naproti tomu orientalista Peter Harvey pojednal spotřební životní styl z hlediska buddhismu a upozornil na klíčovou perspektivu žádosti jako hlavní příčiny lidského neštěstí, strádání a nespokojenosti. Z buddhistické perspektivy to není hédonismus, ani jeho alternativní verze, co by mohlo přinést člověku štěstí, ale štedrost a přinášení potěšení ostatním. Výše uvedené přednášky nastolily klíčové otázky řešené během konference a zajistily základní platformu pro bohatou diskuzi, ve které byly zpochybněny zjednodušující religiozní sebekonceptualizace vymezující se negativně vůči konzumerismu.

Další příspěvky byly prezentovány vždy paralelně ve čtyřech panelových sekcích. Českou republiku zastupoval Zdeněk R. Nešpor (Sociologický ústav AV ČR v Praze) s příspěvkem zaměřeným na náboženskou a spirituální konzumpci v české společnosti. O situaci na Slovensku referovala Zuzana Búriková (Ústav etnológie SAV v Bratislavě), která na základě případové studie jedné vesnice přiblížila dialektickou problematiku materiální spotřeby v rurálním slovenském katolickém prostředí, rétoricky odmítanou, ale fakticky hojnou.

Konference přinesla nové pohledy na problematiku současné kapitalistické spotřební společnosti a upozornila na roli náboženství, které v řadě případů nabízí alternativní životní styl, méně zaměřený na materiální i jinou spotřebu. Náboženství však samo o sobě nemůže být zárukou anti-konzumerismu a trvale udržitelného rozvoje, tím méně v moderních sekularizovaných/dezsekularizovaných společnostech. Diskuze byla bohatá a nastolila další otázky, jejichž zodpovězení nebylo v rámci několikadenní konference možné. Především zůstává otázkou, nakolik mohou nábo-

ženská východiska řešit problematiku konzumerismu a trvale udržitelného rozvoje, jakož i potence proenvironmentálního myšlení a jednání jako přemostění rozdílnosti jednotlivých náboženských i sekulárních skupin společnosti. Problematika spotřebního životního stylu je dnes celosvětovým problémem, netýká se pouze západní společnosti, ale ve vysoké míře též třetího světa, jehož obyvatelé se často snaží západní styl života kopírovat. Nejsnadnější přitom pro ně je právě přejímání té části kultury, která je na první pohled viditelná, uchopitelná a přenosná, což je právě kultura materiální a mediální.

V českém kontextu není problematice konzumerismu prozatím věnována dostatečná pozornost, tím spíše byla účast na konferenci inspirativním přínosem, neboť pomohla odhalit množství témat relevantních také pro českou společnost. Naše situace je vinou odlišné minulosti stále poněkud jiná než situace vyspělých západních společností. Občanská společnost i osobní zodpovědnost jedinců se po pádu komunismu teprve rozvíjí a je to především materiální kultura, kterou z vyspělých západních společností přebíráme. Přejímání duchovních (nejen náboženských) hodnot probíhá o poznání pomaleji. Nakolik zde hraje roli míra sekularizace naší společnosti je otázkou, která by vyžadovala důkladné studium. Snad se proto i v ČR dočkáme konference, která by vysoce aktuální problematiku vztahu konzumerismu a náboženství, respektive různých typů reakcí na konzumerismus, řešila.